

تحریم‌ها مسیر دادوستد را محدود، پرهزینه و کم‌انعطاف کردند تجارت با اعمال شاقه!

کیمیا ملکی: تحریم‌های تازه آمریکا علیه ایران، بار دیگر این پرسش را پیش روی اقتصاد کشور گذاشته‌اند که آیا تجارت خارجی می‌تواند زیر فشار محدودیت‌های فزاینده، همچنان مسیر خود را حفظ کند یا نه. در شرایطی که کانال‌های بانکی، نقل‌وانتقال پول، دسترسی به فناوری و انتخاب شرکای تجاری سال‌هاست زیر سایه تحریم‌ها قرار دارد، هر بسته جدید محدودیتی، هزینه مبادله را بالاتر می‌برد و دامنه مانور فعالان اقتصادی را تنگ‌تر می‌کند. تحریم‌ها در ایران، برخلاف تصور رایج، نه تجارت خارجی را متوقف کرده‌اند و نه ارتباط اقتصادی کشور با جهان را به صفر رسانده‌اند اما مسیر دادوستد را کوتاه، پرهزینه و کم‌انعطاف کرده‌اند. داده‌های رسمی و گزارش‌های داخلی نشان می‌دهد اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۵ همچنان با محدودیت در نقل‌وانتقال پول، دسترسی به فناوری، تأمین مالی و انتخاب شرکای تجاری روبه‌روست اما هم‌زمان شبکه‌ای از سازوکارهای جایگزین از تجارت با همسایگان و قدرت‌های شرقی تا استفاده از ارزهای ملی، بخشی از فشار را جذب کرده است. در این میان، چین، عراق، امارات و ترکیه در صدر شرکای تجاری باقی مانده‌اند و روسیه نیز بیش از گذشته از مسیر پیمان‌های پولی و کربدورهای ترانزیتی در معادله تجارت ایران نقش گرفته است.

تحریم مسیرها را عوض کرده است

پر ظرفیت مالی بین‌المللی، وزن بیشتری روی روابط دوجانبه، تهاتر، ارزهای ملی، کربدورهای منطقه‌ای و واسطه‌های تجاری افتاده است. این جابه‌جایی، در ظاهر نشانه انطباق است اما در عمل، هزینه مبادله را بالا

تحریم‌ها بیش از آن‌که جریان تجارت ایران را متوقف کنند، جغرافیای آن را تغییر داده‌اند. اقتصاد ایران ناچار شده بخش بزرگ‌تری از مبادلات خود را از مسیرهای محدودتر، پرهزینه‌تر و کم‌شفاف‌تر پیش ببرد. به‌جای اتکا به شبکه‌های رسمی و

چین، عراق و امارات؛ ستون‌های تجارت در اقتصاد محدودشده

بر اساس گزارش‌های رسمی منتشرشده در رسانه‌های داخلی، صادرات غیرنفتی ایران در سال ۱۴۰۳ به ۵۷.۸ میلیارد دلار رسیده و چین با ۱۴.۸ میلیارد دلار، عراق با ۱۱.۹ میلیارد دلار و امارات با ۷.۲ میلیارد دلار در صدر مقاصد صادراتی قرار گرفته‌اند. این تمرکز بالا، دو چهره دارد. از یک‌سو نشان می‌دهد ایران توانسته تجارت خود را در چند بازار کلیدی تثبیت کند و صادرات را کاملاً از دست ندهد. از سوی دیگر، همین وابستگی شدید به چند مقصد محدود، اقتصاد را در برابر هر تغییر سیاسی، بانکی یا لجستیکی آسیب‌پذیرتر می‌کند. وقتی بیش از ۸۰ درصد ارزش صادرات به چند بازار مشخص گره می‌خورد، تنوع تجاری به یک نقطه ضعف تبدیل می‌شود. تحریم‌ها دقیقاً همین‌جا اثر می‌گذارند نه فقط در کاهش حجم، بلکه در محدود کردن دایره انتخاب.

تراز تجاری زیر سایه تحریم، نه فقط زیر سایه کمبود

داده‌های تجاری منتشرشده نشان می‌دهد واردات ایران همچنان بالاتر از صادرات غیرنفتی قرار دارد و تراز تجاری غیرنفتی در مقاطع مختلف منفی بوده است. این وضعیت فقط حاصل تحریم نیست، اما تحریم آن را تشدید می‌کند. وقتی دسترسی به فناوری و سرمایه محدود می‌شود، صادرات با ارزش افزوده بالا کند می‌شود و اقتصاد بیشتر به سمت کالاهای پایه، انرژی‌بر و کم‌رقابت سوق پیدا می‌کند. نتیجه آن است که حتی در صورت رشد ارزش صادرات، کیفیت سبد صادراتی لزوماً ارتقا پیدا نمی‌کند. بنابراین اعداد مثبت، اگر بدون توجه به ساختار و تنوع خوانده شوند، می‌توانند تصویری بیش از اندازه خوش‌بینانه بسازند. مسئله اصلی فقط چقدر صادر می‌کنیم نیست؛ مهم‌تر این است که چه می‌فروشیم، به کجا می‌فروشیم و با چه هزینه‌ای می‌فروشیم.

از اجبار تا فرصت با سقف مشخص

تحریم‌ها در بخشی از اقتصاد ایران به بومی‌سازی منجر شده‌اند. از جایگزینی قطعات و فناوری تا تقویت شبکه‌های محلی و منطقه‌ای، بخشی از اقتصاد یاد گرفته با کمبود کنار بیاید. اما بومی‌سازی، هرچند در بعضی بخش‌ها ضروری و حتی موفق بوده، سقف دارد. اقتصاد بسته نمی‌تواند برای همیشه به اتکای صرف به جایگزین‌های داخلی یا منطقه‌ای رشد کند. فناوری، سرمایه، بازار و رقابت جهانی همچنان بیرون از مرزها هستند و حذف آن‌ها از معادله، فقط هزینه‌ها را به داخل منتقل می‌کند. پس بومی‌سازی اگر با دسترسی دوباره به بازارهای متنوع، سرمایه‌گذاری و انتقال فناوری همراه نشود، به‌جای جهش، در بهترین حالت نقش ضربه‌گیر را بازی می‌کند.

سخن پایانی

تحریم‌ها تجارت ایران را متوقف نکرده‌اند اما آن را از مسیر طبیعی، ارزان و قابل پیش‌بینی خارج کرده‌اند. حاصل این وضعیت، اقتصادی است که می‌خواهد هم درهای بسته را دور بزند و هم در بازارهای محدودشده نفس بکشد. این مدل، برای بقا جواب می‌دهد اما برای جهش کافی نیست. تا زمانی که اقتصاد ایران نتواند هزینه مبادله را پایین بیاورد، دامنه شرکای تجاری را متنوع کند، از وابستگی به چند بازار محدود فاصله بگیرد و ساختار مالی قابل اتکاتری بسازد، تحریم همچنان به‌عنوان یک عامل مزمن در متن تجارت خارجی باقی می‌ماند. در مقابل، هر گامی که به سمت شفافیت، ثبات مقررات، دیپلماسی اقتصادی فعال و اتصال منطقه‌ای تر به منطقه برداشته شود، از شدت این فشار می‌کاهد. در یک جمله، تحریم‌ها ایران را از تجارت بیرون نکرده‌اند اما هزینه ماندن در تجارت را به‌مراتب سنگین‌تر کرده‌اند.

برده و دامنه انتخاب ایران را در بازار جهانی کوچک‌تر کرده است. تحریم در این مرحله، دیگر فقط یک فشار سیاسی نیست؛ به یک عامل ساختاری در سازمان‌دهی تجارت خارجی تبدیل شده است.

گرفته و به سمت مدل‌های موازی رفته است. چنین مدلی می‌تواند در کوتاه‌مدت گره‌های عملیاتی را باز کند، اما در بلندمدت جای نظام بانکی عادی، شفاف و قابل‌اتکا را نمی‌گیرد. تجارت با روسیه و همسایگان، از نظر راهبردی مهم است، اما اگر صرفاً به عنوان مسیر اضطراری باقی بماند، بیشتر به مدیریت فشار شبیه خواهد بود تا توسعه پایدار.

حمل‌ونقل و اتصال منطقه‌ای پررنگ‌تر می‌شود. اما این هم نسخه فوری و ساده ندارد. کربدور زمانی اثر واقعی دارد که با سرمایه‌گذاری، زیرساخت پایدار، هماهنگی گمرکی و ثبات مقررات همراه شود. در غیر این صورت، فقط روی کاغذ ژئواقتصادی می‌ماند.

مسئله اصلی، تاب‌آوری است نه روایت‌سازی

تحریم‌ها در سال ۱۴۰۵ همچنان بر تجارت و ارتباط ایران با جهان اثر گذاشته‌اند، اما این اثر را باید دقیق و بدون اغراق دید. تجارت خارجی ایران از کار نیفتاده، اما شکل آن عوض شده است. کشورها باقی مانده‌اند، اما تعداد و تنوعشان کم شده است. مسیرهای مالی جایگزین ساخته شده‌اند، اما هزینه و ریسک بالاتر رفته است. صادرات غیرنفتی رشد کرده، اما تراز تجاری و کیفیت اتصال به اقتصاد جهانی همچنان مسئله‌دار است. بنابراین، مسئله امروز ایران نه انکار اثر تحریم است و نه بزرگ‌نمایی آن؛ مسئله این است که اقتصاد تا چه اندازه می‌تواند در چنین شرایطی، با اصلاحات داخلی، تنوع شرکا، ثبات سیاسی و زیرساخت مالی بهتر، فشار را به فرصت تبدیل کند.

تهاتر؛ راهکاری برای عبور از محدودیت‌های تجاری

مسعود برهمن، رئیس اتاق مشترک ایران و شرق آفریقا در این رابطه به صمت گفت: ما در اجلاس آفریقا درباره تهاتر صحبت کردیم. این کار قابل انجام است و در شرایطی که کشور به صادرات نیاز دارد، می‌توان با تهاتر کار کرد. برهمن ادامه داد: ما ۱۵ میلیارد دلار در ۱۱ قلم کالای اساسی واردات داریم و ۱۰ میلیارد دلار در ۲۰ کالا اصلی صادرات می‌کنیم. با تهاتر در همین حوزه‌ها می‌توان کار کرد. یک نمونه تهاتر قیر با کانچو بود که در حال انجام است.

از تحریم خارجی تا تحریم داخلی

محمد طاهری، رئیس اتاق مشترک بازرگانی ایران و اسپانیا، گفت: تا تحریم‌ها برطرف نشود، مشکلات ما همین موضوعات ارزی، گمرکی، حمل‌ونقل و سایر مسائل است.

وی همچنین به اشاره به اقدام معاونت بین‌الملل اتاق ایران در راه‌اندازی دستیار هوش مصنوعی، افزود: ایجاد مسیر هوش اقتصادی کار خوبی است و اتاق ایران و اسپانیا برای همکاری در این دستیار هوش مصنوعی آماده است.

مشکلات داخلی کم از تحریم ندارد

محمود سیادت، رئیس اتاق مشترک بازرگانی ایران و افغانستان، گفت: آمار گمرک در اختیار ما قرار نمی‌گیرد و قادر به تحلیل و آسیب‌شناسی تجارت با کشور متناظر خود نیستیم. همچنین در بحث روان‌سازی در مرزها مشکل داریم. این موضوع ارتباطی با کشورهای خارجی و تحریم ندارد.

سیادت ادامه داد: اتاق ایران می‌تواند یک‌بار این مشکلات را مطالعه کند و دلیل و راهکار درست ارائه دهد. غلبه نگاه امنیتی بر مسائل اقتصادی، به‌ویژه در مرزها، مشکل‌ساز شده و ربطی به تحریم و جنگ ندارد.

